

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВНЗ

У статті розглянуті основні проблеми формування фонологічних компетенцій у вищому навчальному закладі на факультеті іноземних мов. Проаналізовано навчальний посібник із практичної фонетики англійської мови із запропонованими автентичними матеріалами, спрямованими на підвищення ефективності викладання практичної фонетики.

У сучасному світі зростає важливість розуміння іноземних мов і здатність спілкування ними, яке неможливе без чітко сформованих навичок вимови, оволодіння якими потребує постійного запровадження інноваційних технологій навчання.

Спираючись на здобутки вітчизняної і світової науки, обираючи такі провідні стратегії організації навчального процесу, як гуманізація, гуманітаризація, інтегративність і життєва орієнтація вузівської освіти [1], у Програмі з англійської мови для університетів/інститутів [2] творчо модифіковані основні ідеї експертів Ради Європи стосовно операційної специфікації знань і вмінь, необхідних тим, хто вивчає іноземну мову як засіб самостійного спілкування на міжкультурному рівні.

Кардинально новий підхід до визначення цілей і змісту навчання іноземної мови як предмета майбутньої педагогічної спеціальності студентів був вироблений у результаті узагальнення передової світової науки та практики (Д. Вілкінз, Г. Відоусон, М. Свейн, М. Халідей), у працях таких українських вчених, як С.Ю. Ніколаєва, О.П. Петрашук, О.П. Петренко, Н.К. Складенко та ін.

Головним стратегічним напрямком Програми є формування професійно-комунікативної компетенції [3: 67].

У педагогічній діяльності майбутнього вчителя основне місце займає комунікативна функція, яка, у свою чергу, складається з інформаційного мотиваційно-стимулюючого та контрольного-коригуючого компонентів. Виконання комунікативної функції майбутнім учителем передбачає сім складових, серед яких чільне місце посідають лексичні, синтаксичні та фонологічні знання й уміння.

Метою даної статті є привернути увагу до складного процесу оволодіння фонологічною компетенцією студентами I – II курсів університету та до вирішення проблем, пов'язаних з цими процесами у курсі практичної фонетики англійської мови.

Фонологічна компетенція містить знання та навички перцепції та продукції:

- звукових одиниць (фонем) мови та способів їх реалізації у певному контексті (алофонів);
- фонетичних ознак розрізнення фонем (дистинктивних ознак, наприклад, сонорності, назальності, закритості, лабіальності);
- фонетичного складу слів (складоподілу, фонетичних відрізків, словесного наголосу і тону);
- фонетики речення (наголос, ритм, інтонація);
- фонетичної редукції, асиміляції, елізії [2: 116].

Основи формування слуховимовних та інтонаційних умінь закладаються на початковому етапі загальноосвітньої школи [4: 53] з наступним їх удосконаленням на середньому і старшому ступенях навчання у школі, а потім у вузі.

Історія методики навчання вимови знає періоди, коли навчання будували тільки на імітації та повторенні звуків, вилучаючи з практики аналітичні правила та ігноруючи особливості інтерференції навичок. Або, навпаки, навчання вимови будувалось тільки на суто раціональному ставленні до аналізу мовних актів, ігноруючи імітацію [3: 14]. Проблема навчання вимови може бути вирішена тільки за умови раціонального поєднання імітації та пояснення правил артикуляції.

Труднощі у виробленні навичок вимови виникають із різних причин. В українській мові відсутня різниця між довгими та короткими голосними, позиційна довгота голосних, відсутні типові для англійської мови дифтонги. Так, навички рідної мови гальмують процес набуття навичок вимови англійської мови. Студенти просто підмінюють звуки чужої мови звуками рідної. Більш усталені зв'язки рідної мови, інтегруючись, викликають типові помилки у вимові звуків іноземної мови на основі асоціацій за подібністю. Це явище пояснюється тією особливістю психічної діяльності, що слухач прирівнює сприйняті акустичні подразники до своїх власних навичок.

Запобігання та виправлення помилок артикуляції звуків спирається на аналіз їх походження. Більшість помилок є загальними (спільними) для всіх україномовних студентів, які вивчають англійську мову, хоча і на початковому етапі, і в подальшому навчанні з'являється велика кількість індивідуальних помилок, притаманних окремим особам та всій групі у цілому. Перший тип помилок, які називають усталеними і які характерні для всіх носіїв української мови, виникає під впливом рідної мови:

1. Англійський звук та його український аналог, на перший погляд, здаються настільки подібними за звучанням, що один легко замінюється іншим. Наприклад, апікально-альвеолярні англійські приголосні [s, z] легко переходять у дорсальні зубні [с, з].

2. Англійський звук не повністю замінюється українським, його артикуляція лише частково україніфікована. Так, наприклад, апікальна артикуляція англійських передньоязикових приголосних легко переходить у дорсальну, що є характерним для української мови.

Перша група помилок властива більшості студентів, які вступають на факультет англійської мови, тому на початку корективного курсу вправи будуються в першу чергу таким чином, щоб студенти змогли опрацювати артикуляцію кожного звука окремо в мінімальній кількості звукосполучень. Кожна вправа не повинна включати більше 1-2 нових голосних та приголосних.

Друга група помилок виявляється протягом корективного курсу. На цьому етапі слід запропонувати вправи, що мають на меті опрацювання артикуляційних особливостей, які характерні декільком звукам. Наприклад, вправа на тренування апікальної артикуляції відразу декількох передньоязикових приголосних, непалаталізована вимова англійських приголосних перед голосними переднього ряду. Такий підбір вправ допоможе уникнути помилок у вимові як окремих звуків, так і таких, що характерні для цілого класу звуків [5: 88].

Принцип лінгвістичної достовірності потребує фонологічного підходу до аналізу помилок. Фонологічні помилки трапляються, коли замість алофона однієї фонemi звучить алофон іншої фонemi, що призводить до зміни значення слова, наприклад, вимова *sit* замість *seat*. Заміна одного алофону якої-небудь фонemi іншим алофоном цієї ж фонemi, що призводить до викривлення звучання, але не змінює розуміння, є нефонологічною помилкою. Прикладом нефонологічних помилок може бути, наприклад, надзвичайно дзвінке звучання кінцевих приголосних у словах *five, says, bad*.

Загальноприйнятою є точка зору, згідно з якою в першу чергу слід боротися з виникненням фонологічних помилок, які ускладнюють розпізнавання слів, а, значить, і весь процес спілкування.

Певні труднощі складають наявність у розбіжності між написанням літер і буквосполучень та їх вимовою або наявність літер, що зовсім не вимовляються. Одна й та сама літера може мати різне значення в різному оточенні. Під час читання таких сполучень помилки у вимові легше усунути шляхом порівняльного аналізу послідовних дій, а не наслідуванням [6: 18]. Звуки, вимовлені різними індивідами, значно відрізняються один від одного внаслідок відмінностей у тембрі голосу, залежно від статі, віку, темпераменту. Ці відмінності спричиняють відхилення від еталону. Крім того, процеси асиміляції, редукції, елізії, насиченість емпатичними наголосами та інтонаціями, прискорений темп складають труднощі у набутті навичок вимови звуків та аудіювання.

Робота над ритмом починається з перших занять корективного курсу, з опрацювання простих ритмічних структур з одним наголосом і поступовим переходом до складних структур з декількома наголосами.

Автоматизація інтонаційних навичок передбачає опанування студентами правильного відтворення і вживання основних інтонаційних структур у чотирьох комунікативних типах речення, а саме: розповідних, питальних, наказових та окличних реченнях, уживаних в основних фонетичних мовних стилях. Основна увага під час роботи над інтонаційно-синтаксичним членуванням мовного потоку концентрується на інтонаційній групі, в межах якої вивчається зміна основного тону, розподіл фразового наголосу, її темпоральний та ритмічний аспекти. Подальшим етапом є перехід до роботи над інтонаційно-розчленованими фразами.

В емоційно-нейтральному мовленні різниця між англійськими та українськими мовами міститься не стільки у вживанні тих або інших інтонаційних структур, скільки у відмінності акцентно-мелодичної характеристики інтонаційної групи. В обох мовах закінчені категоричні твердження, спеціальні питання, накази, вигуки, які належать до емоційно-нейтрального мовлення, вимовляються низхідним тоном, загальні запитання, незакінчені за змістом синтагми вимовляються висхідним тоном. Але суттєва відмінність міститься в характері низхідного і висхідного завершення і основних типів доядерної частини синтагми в англійській та українській мовах.

При відтворенні основних англійських інтонаційних структур слід зосередити увагу студентів на наступному:

- 1) поступовість пониження та низький рівень кінця пониження ядерного складу у випадку низхідного тону любого виду,
- 2) низька вимова ядерного складу і поступове підвищення рівня після ядерних складів у випадку низького висхідного тону,
- 3) реалізація низхідно-висхідного тону, що потребує низький кінець пониження і невисокий початок підвищення.

Більші складності виникають у правильному відтворенні та вживанні емоційно-забарвленого мовлення. Хоча категоричні твердження, як правило, вимовляються студентами правильно, але питання різних типів та вигуки дуже часто неправильно оформлені з точки зору мелодики. Тому робота над інтонацією повинна бути сконцентрована на тих інтонаційних структурах, що містяться в наступних типах речень: категоричні твердження, загальні та спеціальні питання, накази та вигуки. Студенти повинні інтонаційно правильно виразити наступні емоційні стани: задоволення, радість, докір, незадоволення, страх та деякі інші емоції. Робота над модально-емоційним значенням інтонаційних структур здійснюється за наступними етапами:

1. Опрацювання інтонаційної структури в ізольованому реченні.
2. Опрацювання даної структури в мікроконтекстах (розповідь, діалог і т.п.).
3. Опрацювання цих структур у самостійно підготовлених репліках.
4. Опрацювання даних структур у спонтанних висловлюваннях.

Досвід роботи на факультеті іноземних мов свідчить про те, що формування артикуляційної бази ускладнюється вже набутих в минулому неправильними навичками вимови. Під час вступного фонетичного курсу вправи повинні скеровуватися на те, щоб зруйнувати старий і створити новий динамічний стереотип відповідних рухів та положень органів мовлення. За допомогою технічних засобів навчання можна запропонувати наступну послідовність виконання вправ:

- слухання (без повторення);

- слухання з повторенням;
- слухання на розрізнення (визначення подібності та відмінності звуків);
- слухання з метою аналізу засвоєного матеріалу;
- слухання з метою виправлення хиб у вимові та ін [6: 20].

Відомо, що автоматизація вимовних навичок – процес довготривалий, і за відсутності спеціальної роботи, набуті навички не автоматизуються. Активізація іншомовних здібностей зумовлена мотивацією навчання фонетики, удосконаленню якої треба приділяти постійну увагу.

Із метою підвищення ефективності навчання суто вимовних і слухових навичок укладено навчальний посібник "Enjoy Practising Phonetics" [7], який орієнтує студентів на оволодіння практичними навичками англійської фонетики відповідно до вимог Програми для вищих навчальних закладів з практичної фонетики. Метою посібника є також допомогти викладачеві в організації самостійної та індивідуальної роботи в позаурочний час. Цій меті служать запропоновані тексти для виразного читання, діалоги та вірші.

Навчальний посібник складається із трьох розділів. У практичній частині чільне місце займають вправи спрямовані на корекцію навичок вимови англійських голосних та приголосних звуків, контрастних звуків, наголосу, ритму та інтонації.

У виборі матеріалу автори дотримувались точки зору, згідно з якою аксіомою сучасного викладання іноземних мов у вузі є використання автентичного матеріалу для комунікативної компетенції.

Вибрані автентичні матеріали (прозові та віршовані тексти) сприяють забезпеченню культурознавчої спрямованості навчання і також реалізації соціокультурних цілей, оскільки автентичні тексти містять інформацію про культуру англійських країн та відбивають специфіку, без якої неможливо спілкуватися з іноземцями впевнено й повноцінно. Автентичні тексти відтворюють природні обставини, характерні для реального життя носіїв мови. У відібраних текстах діють реальні персонажі, що надає монологам і діалогам емоційності та виразності.

Дані тексти супроводжуються фонограмами, що дозволяють студентам удосконалювати свої артикуляційні навички.

Частина друга містить основні теми даної дисципліни, які виносяться на практичні та індивідуальні заняття і сприяють скерованості мотивації, логічній виправдовуваності формування фонологічної компетенції.

У частині третій подано тексти, що спрямовані на навчання такої комунікативної діяльності, як аудіювання, яка передбачає три стадії роботи: 1) до слухання, 2) під час слухання, 3) після слухання тексту. Інструкції містять конкретні завдання для орієнтування студентів на цілеспрямоване і свідоме здобування інформації, що, у свою чергу, стимулює процес мислення студента, його увагу та запам'ятовування в процесі слухання.

Оскільки йдеться про вивчення англійської мови на професійному рівні, то, на нашу думку, є необхідним опанування двох основних варіантів англійської мови – британського та американського [8: 5]. Ми вважаємо, що справжня висока професійна компетенція фахівця та достатнє володіння ним англійською мовою неможливе без детального знайомства з її варіативністю, тому обидва варіанти присутні в аудіоматеріалах до посібника "Enjoy Practising Phonetics".

Існуючі методики навчання англійської вимови потребують подальшого аналізу та вдосконалення, що свідчить про можливість пошуку шляхів подальшого підвищення фонологічних компетенцій студентів мовних вузів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Програма з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей, Ю.В. Головач та ін. – British Council, 2001 – 256 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003 – 273 с.
3. Роман С.В., Червонецький О.В., Штакіна Л.О. Відгук на програму з англійської мови для університетів та інститутів // Іноземні мови. – 2000. – № 2. – С. 67-68.
4. Роман С.В. Методика навчання англійської мови у початковій школі. Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2005. – 208 с.
5. Методика работы над практическим курсом английского языка: метод. пособие // Аракин В.Д., Кирилова В.П., Соколова М.А. и др. / Под ред. В.Д. Аракина. – М.: Высш. шк., 1984. – 263 с.
6. Методика викладання іноземних мов у вищій школі / За ред. Жлуктенка Ю.О. – К.: Вища школа, 1971. – 226 с.
7. Enjoy Practising Phonetics! Навчальний посібник з практичної фонетики для студентів факультету іноземних мов // Укладачі Левицький А.Е., Гаращук Л.А. – Вінниця: ПП Видавництво "Фоліант", 2004. – 256 с.
8. Тарнопольський О.Б. Англійська мова в Україні: якого варіанта навчати // Іноземні мови. – 2003. – № 2. – С. 3-5.

Матеріал надійшов до редакції 12.12. 2007 р.

Гаращук Л.А. Некоторые проблемы формирования фонологической компетенции в процессе изучения английского языка в ВУЗе.

В статье рассматриваются основные проблемы формирования фонологических компетенций в высшем учебном заведении на факультете иностранных языков. Проанализировано учебное пособие по практической фонетике английского языка с предложенными аутентичными материалами, направленными на повышение эффективности преподавания практической фонетики.

Haraschuk L.A. Some Problems of the Phonological Competence Skills Formation in the Process of Teaching English at the Higher Educational Establishment.

The article deals with the main problems of phonological competence skills formation at the higher educational establishment at the faculty of foreign languages. The educational manual on practical phonetics of English with the suggested authentic materials aimed at efficiency raising of teaching English phonetics is analysed.